

Bevezetés

Amikor ezt a könyvet összeállítottam, két cím kavargott a fejemben: Trianon árnyékában, vagy A politika árnyékában. Maga a szó: Trianon, vajmi keveset mond azoknak az egyszerű embereknek, akikkel én vagy hatvan éve elbeszélgetek, együtt lélegzek, velük élek és érzek. Érdekes, az öregeknek, akik szerre, lassan elszivárognak mellőlem, többet mondtak azok a szavak, hogy Galicia, Doberdo, a Don-kanyar, a magyar igazolvány, a kettős állampolgárság, a hangyaszövetkezetek, a román csendőrök, az idegen, olténiai nagy fekete román tanító, aki egy szót sem tudott magyarul, a román kofa vagy tisztviselő határozott hangja :”vorbeste romaneste, mai, mananci paine romaneasca!”(beszélj románul, hé, román kenyeret eszel!). Ha ezeket a szavakat szerre kiejtjük, rájövünk a szomorú igazságra: bizony, mindeniknek köze van Trianonhoz! Csakhogy, akármilyen világ jött, ezek az emberek végezték a dolgukat, csak, időnként egy kicsit elcsodálóztak, hogy vége van a „rég Magyar üdönnek” és elköltözött a határ, ki tudja, hová és más, idegen emberek, idegen nyelven szóltak hozzájuk és ezt az új korszakot később úgy nevezték el, hogy a „rég román világ”. A kettő között, szerintük, az volt a különbség, hogy az első „azóta létezik, amióta a világ”, mást eddig el sem tudtak képzelni. Hogy-hogy román világ, amikor itt nincs is román? És az mégis eljött, hogy miért, azt ők már nem értették, csak elszenvédtek nagy szavak nélkül. Azon is csodálóztak, hogy az egész völgyben csak két iskola maradt, ahol még magyarul is lehetett tanulni. De onnan is valami idegen urak, nadrágosok, egy szép napon kirángatták a Hajnal, Györgyice, Blága nevű gyermekeket és átvitték őket a román iskolába. Persze, a gyermekek egy szót sem tudtak hazuról románul, ezért rengetegen kimaradtak az iskolából, ha jártak is, télen két-három hónapot koptatták a padokat. Ha valaki azt kérdezte tőlük, mennyit járt iskolába, a válasz egyszerű volt: két telet, három telet.

Aztán, láss csodát, újra visszaköltözött a határ! Nagy ünneplések, egy kicsit több rend, fegyelem, kakastollas csendőrök, akikhez órát lehetett igazítani és, ami nyugtalanította az embereket, a nagy építkezések a Gyimes-völgyében : bunkerok, erődítmények és rengeteg modern kaszárnya! Volt is itt munkalehetőség a csángóknak! De valahol messze már dörögtek az ágyuk, és innen is vitték a fiatalokat katonának. Nem volt könnyű, de ez a rövid, tiszavirág életű időszak szép volt, így mondják az öregek. És mivel olyan rövidre szabták, később úgy hívták a gyimesiek, hogy „kicsi magyar világ”...

A történelem, az idő azonban nem áll meg! Senki nem kérdezte az erdélyieket, velük együtt a gyimesi csángókat, hogy milyen országot óhajtanának, milyen világot: magyar vagy román világot, ahogyan ők nevezték ezeket az időszakokat. Valakik megint elvitték, nagyon messzire a határt és gondjuk volt arra is, hogy még a betonba öntött vasazatot is kiássák, kirobbant – sák a helyéről. Ma már senki nem talál ott vasat, de a népi emlékezet megőrizte a régi határnevet: a vasnál, Hidegkút mellett. Számolta-e valaki, hogy mióta nem járt Boros-patakán magyar csendőr? És mégis egy helység neve még ma is így hangzik:” a csenderek útja” A nevek makacsok: sokáig élnek!

Elcsendesedtek a fegyverek, lassan haza szivárgott a katonák egy része, mások pedig idegen földben pihennek, ki tudja hol. (Középlokon a mai napig nem sikerült egy egyszerű emlékoszlopot állítani a két világégésben elesettek emlékére. Nem más, mi, a hálátlan utódok, kitépjük az emlékezés gyökereit) Először a Gyimesi-szorost védő öregbakákat küldte haza Sebő Ödön parancsnokuk, majd jöttek az orosz fogságot túlélte fiatalabbak ilyen-olyan hírekkel. Ami ezután következett, az annyira kiszámíthatatlan, majd irracionális volt, hogy teljesen összezavarta a régi, megszokott értékrendeket, felbolygatta, majd lassan szétverte a kis és nagyobb közösségeket. Embercsoportok keményen egymásnak feszültek. Már az új rend elnevezése is felette gyanús volt: proletár- diktatúra, népi demokrácia, azaz népi+népi+hatalom. De ki a nép és ki diktál? Mert, úgy-e, a nép fogalmába nem kerültek be a gazdagabbak, a kulákok, gyanúsak voltak a középparasztok is. Sőt, Felsőlokon egy szegény suszterből

csináltak egy gyűlésen kulákokat, mert valamelyik jó párttagnak nem tetszett az iparos munkája! Fura világ volt ez! Nehezen lehet ma már megmagyarázni, hogyan lopózott be a szabadság és igazság illúziója az emberek lelkébe. Mert, el kell ismernünk, a kezdetekben nagyon sokan, szegényebbek, iskolázottak, írók, művészek bedőltek a kommunista demagógiának. Egy vesztés háború után az emberek jól akarnak élni, szabadon egy igazságos világban. Azért úgy, fél szájjal mondogatták az orosz fogságból hazatért gazdák, hogy, nem éppen kolbászból van a kerítés a nagy Szovjetunióban sem! És a jobb gazdák, akik keményen megdolgoztak a földjükért, nem adták volna szívesen a közösbe mindenüket. Ezért mondogatta a jó öreg nevelőapám, hogy” Fiam, itt minden a fejetetejére állt, megzavarodott ez a világ!” Hogyne zavarodott volna meg, mikor a saját leánytestvére is azzal állt elő: „Olyan világ lesz itt, hogy majd mindenki tejbe-vajba fürdik!” Persze, ezt én 1947-ben szó szerint vettem, még az orromat is felhúztam és azt mondtam ott, mindenki előtt:

-Apa, én nem szeretnék tejbe-vajba fürödni!”

- Ne félj, kicsi fiú, nem fogsz te tejbe-vajba fürödni... szólt bele a vitába, a szomszéd Péterke Imre bácsi, aki a múlt héten érkezett haza a krasnojárszki hadifogolytáborból. Hát, így volt. A világ két részre oszlott: a jókra és a rosszakra. A „jók” voltak a proletárok, a szegények, nincstelenek, munkások, szegényparasztok és a más kategóriákból azok, akik igazán hittek, főleg a kezdetekben, a szocializmus és kommunizmus eszméibe. És nem voltak kevesen ezek sem. Minden rétegből voltak ilyenek is és olyanok is! Azután sokkal, amikor már alig akadt ember, aki nem csalódott volna a jólét és szabadság illúziójába, divat lett az ál-identitás, a hős, kezdetből fogva ellenálló, a rendszerrel szembe forduló típus, aki így kezdi mesélni mindig a béna önéletrajzát:” Én már akkor láttam...” Láta a fészkes fenét, csak közben rájött, sokkal később, hogy ezekben az eszmékben valami sántít! Az egyszerűbbek, a kiváltságosak pedig mai napig állítják, hogy igenis, az volt az igazi, a jó rendszer! Lehet, hogy nekik így volt, de a nép többségének egyáltalán nem! Csak az emberek vagy nem ismerték a háttérben zajló dolgokat, vagy kiváltságosak voltak. Hogyne dőlt volna be az egyszerű, fűrészpont hordó gyári munkás nő annak a szlogennek, hogy most, az új világban ő is a vezető munkásosztály oszlopos tagja, ezért az iskolai szülői értekezleten ő szerepelt, letorkolva az osztályfőnököt. És valóban érdekes érzés lehetett ez az ál- pólcra emelés annak az egyszerű embernek, akit Bukarestig szállítottak sok társával Romániából, hogy meghallgasson egy Ceausescu- beszédet. Pedig csak annyit értett az egészből, hogy „Tovarasi!”

-, Képzeljék el, így, ilyen közel ültem szembe pártunk főtitkárával, így, mint itt magukkal”- mesélte a falu küldöttje az iskolásoknak a világsodát.

Még egyszer mondom, furcsa, felbolydult világ volt ez! De ki tagadhatná, hogy sok szegény embernek jót hozott a kezdeti, emberarcúnak tűnő népi demokrácia! És úgy hitték, eljött végre az igazságos világ, amikor a munka a fontos, főleg a fizikai, kenyérteremtő munka. Ebből pedig megszületett egy téves felfogás : a fizikai és szellemi munka megítélése. Nagyon nem szerette az új vezető réteg a szellemi munkásokat!

” Mi szeretnél lenni?”- szólt az iskolai pályaválasztási felmérő első kérdése.

- „Óvónő, tanár, mérnök, mert nem kell dolgozzanak” válaszolták a VII.- VIII.-os tanulók, akik szüleik véleményét közvetítették.

-,Hol dolgozik édesanyád?”

-,Nem dolgozik, ő minőségi ellenőr!”

Talán ennyi is igazolja az egyszerű, csángó emberek felfogását a fizikai és szellemi munkáról. Ezt ki is használta a rendszer arra, hogy szembeállítson két foglalkozási csoportot és tovább mélyítse a már réges-régen létező ellenszenvet a nadrágos emberekkel szembe. Ilyenek voltak a jegyző, a tanító, a kántor, kereskedők. De ha igazságosak akarunk lenni, soha nem létezett a világon olyan rendszer, amelyik mindenkinek tetszett volna, mert akkor nem léteztek volna a különböző pártok, amelyek mindig az emberek bajait, nehézségeit

használták fel arra, hogy ideológiákat teremtsenek és füvet- fát igérgessenek. Mert minden társadalmi rendszernek voltak jó és rossz, esetleg rossz és rosszabb döntései, csak hogy azokat a mindenkori politika igyekszik rejtegetni, vagy előtérbe, mindenki által szemlélhetőbbé tölteni. Még ez a felbolygatott világ, az 1950-es 60-as évek, is hozott egészen jó előrelépéseket a gyimesiek életében is. Ismert dolog, hogy foglalkozásuk, életmódjuk miatt Csíkvármegyének talán nem volt még egy községe, ahol ilyen sok analfabéta létezett volna, főleg a felnőttek körében, de egy kézen meg lehetett számolni a középiskolát, szakiskolákat és főleg egyetemeket végzetek számát is! Tehát a kor iskolapolitikája mindenképpen jónak bizonyult. Középkoron ekkor bentlakást működtettek, ahová begyűltek a tehetségesebb gyermekek nem csak Középkorokról, hanem a szomszédos Felsőpkorokról is. Itt minden tanuló ingyen étkezhetett, felügyelet alatt tanult és az 1952- 57-es években sok tanuló a csíkszeredai nagy gimnáziumban, később egyetemeken folytathatta tanulmányait. Csak ebben az időszakban három ügyvéd, két tanár, színészek, közigazdászok kerültek ki különböző egyetemekről, és megjelentek az iskolákban a helyi tanítók is. Az iskolának megnőtt a tekintélye! Most már a Gyimes- völgyében is lehetett szakiskolát végezni: itt működött a híres Gheorgiu- Dej nevét viselő vasipari és vasúti szakiskola. Minden patakon, még ha alacsony volt a tanulók létszáma, egy tanerős osztatlan iskolákat alapítottak, megkönnyítve a kisebb tanulók helyzetét. A beiskolázás nem ment könnyen, hozzá voltak szokva a családok a „téli iskolába járáshoz” (Nem azt mondták, hogy három vagy négy osztályt jártam, hanem három vagy négy telet!)

Általában fellendült a kulturális élet : színházak, együttesek járták a falvakat, minden faluban mozi létezett, sok kultúrversenyt szerveztek, kultúrházak épültek, a középkori énekkar országos versenyeken szerepelt és volt idő, amikor 135 tagja volt az énekkarnak. A mozgó filmkaravánok még a legtávolabbi patakokra is eljártak. Olyan év is volt, amikor a községben négy színjátszó csoport ugyanennyi színdarabot tanult be és mutatott be a környék színpadain. Az embereket megszedítette ez a lendület és valljuk be, jó szelek fújtak akkortájt. Mit tudott az egyszerű ember a politika ördögi hátsó konyháiról, ahol már az elrománosítás terveit szövögették. Itt lent a végeken alig hallották vagy érezték az 1956-os magyar forradalom utáni rájuk figyelést. De egyszer csak olyan szavak jelentek meg itt is a köznyelvben, mint „siguranta” „fekete kocsi”, „szabotálás” „elvitetlek” és az emberekbe költözött a félelem! A félelem belülről lassan marta, emésztette a lelkeket negyven éven át és ezt a sebet '89 után is nagyon nehéz kigyógyulni. Ma már szabad nagyokat mondani, sőt ha úgy tetszik kiabálni is! De vajon azt valaki meghallgatja-e? Hallani hallják, mert ma is vannak megfigyelő emberek, akik lehallgatnak, meghallgatnak, megjegyeznek, feljegyeznek, nyilvántartanak ...és ennyi. Nem tudok tovább menni anélkül, hogy el ne mondjak egy apró történetet a saját életemből:

1951-ben negyedik osztályos voltam, amikor csak úgy, gyermekcsínyként, egy deszkavéggel megdobtam a nálam valamivel nagyobb legénykét, a kommunista T.L.P fiát.

Szerencsétlenségemre a fadarab fejen találta az áldozatot, aki már kiáltotta is:

- Édesapám elviteti apádat, mert nem tanított meg!

Szegény nevelő apám a csűrben hallotta a kiabálást és megrémülve mondta:

- Jaj, fiam, mit csináltál? Most várhatjuk a fekete kocsit!- És életem egyetlen nyaklevesét ekkor kaptam a jóságos nevelő apámtól! Egy-két ember innen is eltűnt, kuláklisztákat állítottak a jó kommunisták. De kérdelem én, ki volt itt annyira gazdag, hogy felkerülhetett volna erre a szegény, kétszeresen is szegény listára. Hiszen itt száz hektár bokros, borókéval benőtt oldal nem ér annyit, mint öt-hat hold dombvidéki vagy alföldi termőföld. Ennek ellenére kitelepítettek, elűztek innen is jó, szorgalmas gazdákat. Lakásaikat kifosztották, szerszámaikat széthordták a kapzsi falustársak. Szomorú, de íme, ez az EMBER!

„Változik a világ, változtat minket is

Szerencsés órára jön szerencsétlen is” –mondja egy nagyon régi lakodalmi búcsúztató. De hát, ha lenne egy kevés humorérzékünk, azt mondanók, hogy ez így jó, mert változatos! Hol fenn, hol lenn. Mert az ötvenes évek végén és hatvanas években már több gyimesi is megismerte a politikai börtönök légkörét valahol a Duna Deltában, a Duna-Feketetenger csatornánál és más börtönökben. Márton Áron püspökünk a gyimesi fehér keresztaljak pünkösdi búcsújárásáról ezekkel kísérve, fehérlovon és csángó legényektől körbefogva lovagolt be Somlyóra és ahogyan egy olasz lap írta akkorjában „belovagolt a történelembe”Ha valamikor Hitlerék és Horthyék nem börtönözték be a humanista püspököt, ma megtette azt az úgynevezett román népi demokratikus rendszer! És ott többek között együtt raboskodott a csángó Galaci Józssival, akivel haláláig tartotta a kapcsolatot. Ide fajult a népi demokráciánk! Húszadik századot írunk és sem a reményt, bizakodást, de az óriási csalódást sem kerülhette el Gyimes. Mentünk a világ után, ha kissé lemaradva is! És még is egyvalamitől megszabadult ez a hegyes, patak- ország: itt nem volt kollektivizálás! Úgy is becézték a székelyek Gyimest, hogy „kicsi Amerika”. De tovább folyt a közösségek és a megszokott életforma bomlasztása. Naponta három- négy autóbusz szállította Csíkszeredába az ingázókat, férfiakat, nőket egyaránt, akik a nyugdíj reményében vállalták ezt a második műszakot is, felrúgva a paraszti mivoltukat. Most már kételtűek voltak, de igazából sem parasztok, sem munkások nem voltak! És ami ennél is rosszabb, túlfeszítették a húrt, hazaérve, nem pihentek, hanem gazdálkodtak. A megfeszített munka és az italozás, a minden napi”pótoljunk csak össze”, sokuknak az egészségébe került. Olyan jó gazdák álltak állami munkára kapusnak, vagonrakónak az ipari létesítményekhez, akik a szüleiktől jó vagyontörököltek. Épültek a gyárak, örültek az emberek és eszükbe sem jutott, hogy ennek egy hátsó, rejtett célja is lehet: idegenek lepték el a városokat, megváltozott a lakosság etnikai összetétele.

Az ingázás egyúttal kitekintést is jelentett a világra: eljártak hazulról, többet láttak, tanultak, hallottak. A megrögzött otthonülőkhöz is beszivárogtak az ilyen-olyan hírek és elcsodálkoztak, hogy a dicsőséges felszabadító szovjet hadsereg tankjai magyar fiatalokon gázolnak át, vérfürdőt rendeznek, a munkásosztály nevében munkásokat gyilkolnak! Tulajdonképpen ez volt az első óriási tömeges csalódás a szocializmusba és a népi demokráciába! Eddig a demagógia működött, sok mindent meglehetett magyarázni! De ettől kezdve itt is már lesték az emberek Amerika és a Szabad Európa hangját.

-Na, mit hallottál, van-e valami új? – kérdezték egymástól az emberek. Csakhogy a diktatura sem alszik! Elszaporodtak a besúgók, beépítettek, akik egy ártatlan viccért is jelentettek feletteseiknek, a szekusoknak! Azt mondják, minden csoportnak voltak besúgói, sőt az iskolásokat, a gyermekeket is figyelték.

Minden egyén csalódása a proletárdiktatúrába, a kommunizmus eszméibe egyénileg történt, de az ilyen események, mint a magyarországi 1956-os forradalom leverése, a sok kivégzés és hajsza, letartóztatás, börtön, nem csak a magyaroknál, de itt, Erdélyben is, már tömegekre hatott, országok, népek fordultak el a valamikori festett boldogság reményétől. A saját példával szeretném illusztrálni az egyén csalódását az illuziókra épített álmvilágba.

A Duna Deltába kerültem, mint tényleges kiskatona és volt alkalmam megismerni a Chilia ágon olyan fogolytáborokat, mint Chilia Veche, Peliprava, Stana, Grind, Bacuri, ahol olyan emberroncsokkal, köztük egy volt tanárommal is találkoztam, akiről a családjuk semmit nem tudott! Bármerre mentünk(itt nem is járhatott akárki szabadon) a gyönyörű Duna Delta tömve volt politikai foglyokkal: 1956 után vagyunk és a kolozsvári magyar egyetem megszüntetése után, amikor Erdély szerte még csirájába el akarták fojtani az elégedetlenség gondolatát is. És bátran állíthatom, hogy a rabok jó része magyar volt és ártatlan:

„Én főkönyvelő voltam és egy nagy ellenőrzés és bírálat után azt találtam mondani a cigarettagyár párttitkáranak, hogy én nem tudok a termelésről hamis adatokat bemondani az újságnak, az amúgy is eleget hazudik. Na, ezért nyolc évet kaptam!”

Egy kolozsvári képzőművész 17 évre volt elítélve, és akárhányszor, titokba szóba álltam vele(ez nem volt megengedve, ezért büntettek is minket, de ő díszítette a kis őrszobánkat és pihenőinket, és ezzel versenyt is nyertünk!) egyszer így szólt hozzám:

- Uram, nagyon szeretnék magával valamikor találkozni Kolozsváron vagy bárhol, öt év múlva szabadulnék, ha még élek, hogy elmondhassam: engem tiszta ártatlanul étéltek el. Ha addig élek is, bebizonyítom ezt! Elhiszi ezt nekem?

Csak bólintottam, nem néztem a szemébe és sírni szerettem volna, mert ez a művész és sok-sok társa ártatlanul szenved és vágja a nádat itt, a Duna Delta Chilia ágán.

Most értettem meg, hogy ez a világ, amelyik egyeseknek a jó arcát mutatta, másokat soha nem hallott kegyetlenséggel akart megsemmisíteni!

De ugyanilyen megrendítő volt a P. tanár úrral való találkozásom is.

Érdekes volna tudományosan megvizsgálni egy dolgot, amelyről a politikai fogolytáborok kutatói nem nagyon beszéltek: miért volt aránytalanul nagy az érettségizett magyar kiskatonák száma a Duna Deltában? Mert mi, akik ott voltunk, tudnánk erről egyet s mást mesélni.

Nekünk nem volt szabad kommunikálnunk a rabokkal, csak alkalom adtán, titokban, azt csak a hivatásos rabőrök teheték, akik nagy része féktelen kegyetlenséggel bánt a rabokkal, beszédük hangneme távol állt a civilizált modortól. Ezért ennek megfelelő volt az egymás iránti gyűlölet foka is! De a kiskatonáknak is iskola volt ez abban az időszakban: lásd, ide kerülsz, ha nem hajtasz fejet a népi hatalomnak. Ők is áldozatok voltak: sokan megbetegedtek, öngyilkosságok történtek, majdnem két évig nem láttak civil embert, nem jártak haza, egyszóval ez volt Románia legnehezebb katonasága! De ez már egy más írás témája.

A napló inkább az „aranykorról”, a Ceausescu korszakról szól. Lassan, de biztosan szorult a hurok egy egész nép, de főleg a nemzeti kisebbségek nyakán: ők nemcsak a mérhetetlen nyomort, hanem az etnikai elnyomást is el kellett, hogy szenvedjék. Azért adom közre a naplót, hogy NE FELEDJÜNK olyan könnyen és hamar!

És íme, miért ugyanilyen jogos lenne a másik cím is: A politika árnyékában. Azt pedig senki emberfia ne jelentse ki, hogy „már pedig én soha nem politizálok!” Mindenki, de abszolút mindenki, a maga módján politizál. Aztán, hogy kinek húztak kötelet a nyakába vagy ki gazdagodott meg, kit lőtték agyon, kit zártak be, kiből lett király, kiből diktátor, ki vált üldözötté, rabbá, az már más kérdés. Létezik hangos, melldőngető és csendes, néma politizálás. Van a politizálásnak profi és hiszékeny, népi formája is. Íme, egy néhány kijelentés a legegyszerűbb emberektől, akiknek fogalmuk sem volt, hogy ők politizálnak és még is azt tették:

-Fiam, itt a fejetetejére állt minden!

-Olyan világ lesz, hogy tejbe-vajba fogunk fürödni.

-Mostantól, Dani úr, a középloki gyár nekünk dudál reggel.

A nevelőanyámat behívták az iskolába, mert nem engedte, hogy én pionír legyek:

-Kata néni, maga, úgy látom én, hogy reakciós.

-Az lehet, igazgató bácsi, de én nem tudom, hogy mi az...

Ennyit a politizálásról, mert én nem szeretnék politizálni, hacsak Trianon is nem egy rabló politika eredménye. Vagy mégis az?